

senožeti travo seč. Peresca, ki so nekoliko mastnata, pa pravijo ljudje, imajo zdravilno moč, posebno za rane. Zato jih trgajo, ako se kdo ureže ali useka in jih devljejo na rane. In ravno zarad tega leži perje tako pri tleh, da ga ne more ni kosa poseči, ne živina popasti, da si ga morejo ljudje vsak čas natrgati, ako ga potrebujejo.“

Cvetlica, o kateri govori povest, ni druga, kakor v botaniki znana: *Pinguicula*.

Latinsko-nemške šole v Slovencih od XIII.—XIX. veka.

Spisal Andrej Fekonja.

Prve početke višje naobraženosti so prejeli Slovenci dakakor od Nemcev, katerim so bili povse podložni že sèm od zadnje četrtine VIII. stoletja. Vendar ta iz Nemčije podajana duševna hrana ni bila nemška, temveč le vseobčna tedanja latinska, a je sprva, kakor povsod, tako tudi v Slovenski morala biti jako neznatna in omejena. Pouk je bil sploh jedino v rokah duhovnikov, v óni dobi prvih dvorskih svetovalcev in deželnih uradnikov; zato so bile posebno pri cerkvah, in to največ po mestih, tedaj osnovane skromne šole, v katerih so dijaki, ne samó za cerkveno nego tudi za svetsko službo odločeni, dobivali potrebnih naukov.

V naslednjih vrsticah podajem Slovencem nekatere črtice: kje, kedaj in kako so bile pri nas utemeljevane šole, od kar nam je po poročilih znano, pa do začetka sedanjega veka. Podatke za to sem vzel iz Sim. Ljubića knjige: „Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske“, na Rieki II. 1869 str. 538—544.

Prvi sledovi javne učilnice v Slovenski se pokazujejo v stolnem mestu Ljubljani. V listinah tamošnjega križevniškega reda od XIII. stoletja se omenjata dva ljubljanska učitelja, neki Jakob in Volflin iz Loke. Šola, katera je bila XIV. veka pri Sv. Jakobu tam ustanovljena, preživela je le prav malo časa; ali l. 1418. se je z dovoljenjem nadvojvode Ernesta znova odprla, da bode pozneje začetek večje in uspešneje. V Celovci se nahaja spomin o neki šoli, katera je tam obstojala že leta 1355.; pozneje je bila razdvojena na plemenitaško in na meščansko, ter poleg njiju še je bila napravljena jedna vsa nemška. Za vsako je bil po jeden učitelj. Tudi v Kamniku je bila šola že leta 1393., ker je tedaj neki Oton Stüppel tam podaril svoj vrt za mestnega učitelja; a v Ribnici izvestno leta 1407., kakor nam poroča

Barkhard Zeng v svojem letopisu, da je prišel v Kranjsko tega leta, na ribniški šoli prejel prve nauke.

V dobi protestantizma, v drugi pol. XVI. stoletja, bilo je po večjih mestih v naših krajih utemeljenih še več in bolj dovršenih šol, samó žal! da le za novoverske namene, in to po deželnih stanovih. Taka „evangeljska“ šola je bila zopet v Ljubljani leta 1565. ustanovljena pri Leonardu Budini po osnovi ljubljanskega superintendenta Krist. Spindlerja in slovenskega pisatelja Jurija Dalmatina, s tremi razredi. Glavna predmeta na nji sta bila: latinski in grški jezik. Ravnatelj ji je bil najprej slovenski slovničar in ustanovitelj tedanjega slovenskega pravopisa Adam Bohorič, s tremi pomočniki, a za njim Nikodem Frišlin, kateri jo je preustrojl na pet razredov, s štirimi pomočniki. Ostal nam je od nje šolski program od 8. maja 1584. 1. Učni jezik na ti šoli je bil za prva dva razreda latinski, za ostala dva nemški, a v 2. in 3. razredu je bilo celó strogo prepovedano le besedico slovenski izustiti (pravi Ljubič). Iz nekega katekizma, med l. 1562—72. pri Jan. Mandelci v Ljubljani nemški in slovenski za porabo stare latinske šole tiskanega, zdelo bi se, da se je vendar vsaj nekoliko pazilo tudi na máterinski jezik. — Tudi v Celovci je bila taka stanovska šola že leta 1563. utemeljena za plemenitaše pod naslovom „Collegium sapientiae et pietatis“, v katero so se sprejemali časih tudi meščani. Imela je štiri razrede, a osobe njeno je bilo: ravnatelj, sedem profesorjev, učitelj petja, orgljanja in telovadbe; poleg njih oskrbnik, kateri je v istem času ravnal s šolo združeno vzgajališče, kjer se je za 40 gld. letne plače sprejemalo do dvajset mladeničev na vzgojo. Na ti učilnici predavalo se je še: hebrejski jezik, fizika, početki astronomije in morála; za zvezdarstvo je bila lesena zvezdarnica. Že tedaj so dijaki komade iz latinskega in grškega deklamovali, ter v nekaterih slučajih tudi igrokaze predstavljali. Razven te in stare latinske je bila v Celovci tedaj osnovana tudi nemška šola z enim učiteljem. Leta 1579. bilo je še v istem mestu utemeljeno vzgajališče za deset mladeničev, kateri so potem od deželnih stanov prejemali pomoč, da si morejo na vseučilišči dobavljati višje nauke, no s pogojem, da pozneje stroške zánje izdavane, poplačajo s svojo službo. Leta 1573. pak je v Celovci beli svet zagledala prva ženska šola v Slovenski; a še druga nemška se je pokazala tedaj tudi z enim učiteljem, v tem ko sta v isti dobi óni dve že obstoječi, stara latinska in nemška bili oskrbljeni vsaka z enim pomočnikom. Mestni odbor, kateri je zánje plačeval stroške, upravljal je tudi ž njimi, imenoval učitelje in dajal jim napotke.

Ko so po smrti nadvojvode Karla (1590. l.) za nadvojvode Ferdinanda v Slovensko bili uvedeni jezuitje 1595. l., prevzeli so ti duhovni sinovi sv. Ignacija tudi ves javni pouk. Tedaj so oni utemeljili v Ljubljani alumnat in začasni seminar, imenovan „Collegium Carolinum nobilium“ za pleminitaše in za óne, kateri so bili odločeni za duhovnike. Ta alumnat se je delil na dva odseka: na gimnazijo in na licej. Gimnazija je imela šest razredov z enim učiteljem za vsak razred; a učni predmeti so bili tu: latinski in grški jezik, za tem poetika in retorika, pozneje tudi nekateri drugi; na liceji pak so se predavale višje znanosti. Latinščina je bila učni jezik, a največ se je skrbelo za učenje nemščine. — Jezuite je v njih poslu odločno podpiral ljubljanski škof Ivan Tautscher (1580—1597. l.); a še bolj njegov naslednik Tomaž Chrön (1598—1630. l.), kateri je v tedanji stolnici Gornjem Grádu po svojem spredniku osnovani zavod „Collegium Marianum“ pomnožil za bogoslovce škofije svoje. — V Gorici so tudi jezuitje leta 1616. ustanovili alumnat in osnovali početno šolo, katera se je do l. 1624. razvila na petrazredno gimnazijo; in po zalogu barona Werdenberga je bilo tam še l. 1630. otvorjeno semenišče za prosjaške dijake. V naslednje se je óni alumnat zmerom bolj razširjal ter se je na njem učilo: jus canonicum, logika, kazuistika in metafizika. Francoska vlada je ta zavod preustrojila ter poleg gimnazije osnovala licej. Ta se je začel 10. nov. 1810. l. sedaj s poučnim jezikom italijanskim, pod ravnateljstvom Petra Nisetića (iz Starega Grada na otoku Hvaru), kateri je v istem času predaval matematiko in fiziko; a že l. 1812. preustrojil se je licej zopet na petrazredni alumnat. Avstrija ga je zopet povišala na gimnazijo s šestimi razredi in pozneje mu je dodala še filozofiški tečaj, dakakor z nemškim jezikom kot poučnim. — Pod Francozi je dobila tudi še Postójina 18. avg. l. 1810. nižjo gimnazijo.

Razven do sedaj imenovanih učnih zavodov v Slovencih bodi omenjena tudi učilnica v Rušah nad Mariborom, katero je bil osnoval tamošnji župnik Jurij Kozina leta 1645., zdi se, po jezuitskih načelih, in katera je pod vodstvom vsakokratnega farnega predstojnika trajala tja do l. 1758. Na ti tako zvani „ruški gimnaziji — Gymnasium Rastense“ — šolalo se je mnogo plemenitašev, cerkvenih in svetskih dostojanstvenikov in slavnih možev, iz Štajerske, Koroške, Kranjske, Hrvaške, Furlanske, Avstrijske idr. — Leta 1758. pak je bila osnovana gimnazija v Mariboru z učitelji jezuiti; a leta 1808. še gimnazija (nižja) v Celji, ta mnogo po trudu lavantskega stolnega prošta Jan. Pav. Ješenaka. —

Za Marije Terezije (1740—80. l.) se je začelo nekaj delati tudi za poučevanje preprostega naroda. Po šolski osnovi, katero je ta cesarica izdala za vso državo, bile so tudi v Slovenski ustanovljene po večjih vaséh ljudske, a po mestih vzgledne šole, vse podrejene dežel-nemu odboru, kateri je ž njimi upravljal.

Kar se tiče predmetov na srednjih učevnih zavodih, bili so po odstranjenji jezuitov l. 1773. pravilneje urejeni in še novi dodani. Posebno v Ljubljani sta bila dva odbora nameščena kot vrhovna uprava, jeden za teologijo in filozofijo, drugi za gimnazijo in glavne šole. Leta 1775. pak so izišle tako zvane „Leges Academicae“ za višje zavode, po katerih se je moglo v Ljubljani doseči filozofiško latoriko; a l. 1781. je bila izdana nova osnova z novimi predmeti za gimnazije. Malo pozneje je cesar Jožef II. l. 1784. v Ljubljani odpravil bogoslovni tečaj, in 20. oktobra l. 1785 tudi modroslovni; no ta je oživel zopet 20. aprila l. 1788., a óni 10. unija l. 1791. po Leopoldu, kateri je poleg tega zapovedal, da se v vseh stolnih mestih za šolsko upravo ustroji posebno svetovalstvo ali odbor. Ljubljana ga je dobila že 20. aprila 1792. l. — V francoski dobi (1809—1814. l.) so bili na tukajšnjih sred-njih zavodih predmeti: veronauk, francoščina, latinščina, italijanščina, zemljepis, povestnica, računstvo — in slovenščina.

Prej je bil, kakor omenjano, poučni jezik na vseh šolah v Slo-venski latinski ali nemški, ter se je znanost Slovincem predavala v mrtvem ali tujem jeziku. Jožef II. zadal je potem latinščini velik udarec, ukazavši, naj se povsod poučuje v nemščini. Očitno je torej, da Slo-vincem od strani Nemcev ni za las ni bilo pomagano k razvoju ná-rodne učenosti. — Še le za francoske vlade je stopil naš slovenski jezik na polje javnega pouka. Ko je bil namreč Napoleon ustrojil „Ilirske pokrajine“ leta 1809., tačas so Francozi takoj v šoli podrli nemškega malika, kateremu se je do tedaj vse klanjalo. Na ljubljanskem zavodu je postal naš Vodnik prvi učitelj slovenskega jezika in pisatelj šolskih knjig slovenskih. Tedaj je národni jezik prevladal tudi v javnem življenji ter mu je i v državnih zakonih i naredbah i v sodstvu bilo odločeno dostojno mesto. *)

No kako je postalo zopet vse pod Avstrijo, je znano.

*) Da je res, kar g. pisatelj trdi v zadnjem stavku, vidimo iz tega, da so se za francoske okupacije celó razsodbe vojaškega sodišča izdavale v slo-venskem jeziku, o čemer blagovoljne bralce svoje o priliki prepričamo s tem, da objavimo tako vojaško razsodbo v slovenskem jeziku. Uredn.

